

ARVOSTELUT

Arkkivirren jäljillä

Eeva-Liisa Tiili

Hökkä, Tuula 2006. Margareta Högman – Ystäväliike ja arkkivirsi. Helsinki: Studio Arkki. 147 s.

Kirjallisuudentutkija, dosentti Tuula Hökän *Margareta Högman – Ystäväliike ja arkkivirsi* on ulkoisilta mitoiltaan pieni teos, joka kertoo monikymmenvuotisesta kiinnostuksesta yhteen historian arvoituksellisista naisista. Margareta Högman (1786–1849) oli kansannainen, josta tuli Itä-Hämeen ja Etelä-Savon herätysliikkeen eli ns. ystäväliikkeen johtohahmo. Herännäisyyden historian naishahmojen joukossa Margareta Högman näyttää poikkeustapaukselta. Varhaisimman, naisjohtoisen herännäisyyden taituttua naiset eivät enää nousseet liikkeissä johtavaan asemaan, Margareta Högmania lukuun ottamatta.

Margareta Högman ei ole ainoa kiehtova naishahmo herännäisyyden historiassa. Irma Sulkusen *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800 -luvulla* (1999) selvitti kansanherätyksen alkuunpanijaksi nimetyn Liisa Eerikintyttären historiallisia taustoja ja sen kautta aikakauden hengellisyyttä ja mentaliteettia. Samankaltaisen tavoitteen asettaa myös Tuula Hökkä kirjassaan. Kirjallisuudentutkijana Hökkä ottaa luonnollisesti lähtökohdakseen tekstit – historialliset lähteet, aikalaiskuvaukset, kirjeet ja virret – joiden kautta kuvataan historiallista henkilöä ja hänen ympärilleen kehittynyttä herätysliikettä.

Kuten kirjan nimestä voi päätellä, teos jakautuu kolmeen osaan. Kansannaisen elämänvaiheiden kuvaus jää pakostakin lyhyeksi, joten pääpaino on ystäväliikkeen toiminnan ja uskonkäsitysten esittelyssä. Liikkeen erityispiirteitä tuodaan esiin suhteessa muihin herätysliikkeisiin. Ystäväliikkeen yhteyksistä Paavo Ruotsalaisen ja Henrik Renqvistin johtamiin liikkeisiin Hökän teos tarjoaakin paljon tietoa. Kirjan kolmannessa osassa keskitytään arkkivirteen *O Jumalan Karitza* sekä sen tekijän ja painosten jäljittämiseen.

Margareta Högmanista on paikallishistorioissa ja herännäisyyden historioissa kirjoitettu arvostavasti tai jopa ihannoiden, mutta vähäisiin ja jo moneen kertaan toistettuihin lähteisiin tukeutuen. Pääasiallisesti kuvaukset Högmanista palautuvat Matthias Akianderin uskonnollisten liikkeiden historiaa käsittelevään teossarjaan *Historiska Upplysningar om Religiosa rörelserna i Finland i äldre och senare tider* (1857–1863) ja sen viimeiseen osaan. Akiander ehti teostaan varten kerätä aineistoa Högmanin aikalaisilta, läheisiltä ja työtovereilta, mutta nykynäkökulmasta puutteelliset lähdemerkinnät ja eri lähdetekstejä laajasti lainaileva kerronta tekevät Akianderista haasteellista luettavaa. Hökän tutkimuksessa etsitään naista myytin takaa, mutta kuten kirjoittaja toteaa, rajaa historiallisen tiedon ja fiktion tai elämän ja myytin välille on lähes mahdoton vetää. Käräjöpöytäkirjojen lisäksi kirjallisia lähteitä on vähän, ja niissäkin ensikäden tietoa on vaikea erottaa kuulopuheista, markkinatarinoista tai silkasta juoruilusta.

Margareta Högmanin isä Jaakko Högman (1750–1806) oli Paavo Ruotsalaisen hengellinen neuvonantaja, joka vaikutti sekä ystäväliikkeeseen että Paavo Ruotsalaisen johtamaan Pohjois-Savon herännäisyyteen. Silti kyseessä oli kaksi eri liikettä, joiden käsityksissä oli eroja ja jotka myös pyrkivät erottumaan toisistaan. Margareta Högmanin oma hengellinen toiminta alkoi Kangasniemellä 1810-luvulla. Liike näyttää pitkälti henkilöityneen Margareta Högmaniin: herätyksen keskuspaikoiksi muodostuivat paikkakunnat, joilla Margareta Högman elämänsä aikana asui.

Ystäväliikkeessä hurskauselämään liittyi rukoushetkien pitämisen lisäksi sosiaalinen ja sielunhoidollinen työ sairaiden, köyhien ja ahdistuneiden hyväksi. Kuvauksia Högmanin toiminnasta mieleltään järkkyneiden hoivaajana ja parantajana on säilynyt kärkeäpöytäkirjoissa ja muistitietona. Herännäisyyden historiaan Margareta Högman on kirjoitettu ehkä ensisijaisesti sielunhoitajana. Tuula Hökkä korostaa ystäväliikkeen sosiaalisen toiminnan ohella herätysliikkeen vähemmälle huomiolle jäänyttä sivistyksellistä toimintaa. Matthias Akianderin tietojen mukaan valtaosa ystäväliikkeeseen kuuluneista oli luku- ja kirjoitustaitoisia, mikä 1800-luvun alkupuolen maaseutuväestön lukutaidosta esitettyjen arvioiden valossa tuntuu hämmästyttävältä väitteeltä. Kaikki viittaa kuitenkin siihen, että ystäväliikkeessä paitsi luettiin, myös kirjoitettiin paljon. Margareta Högman itse oli kirjeenvaihdossa uskontovereiden kanssa yli säätyrajojen. Ystäväliikkeen kirjeet saattoivat olla lyhyitä tervehdyksiä ja kehotuksia tai pidempiä, opillisia kysymyksiä pohtivia kirjeitä. Myös sielunhoitotyötä toimitettiin osin kirjeitse. Lukemisen ja kirjoittamisen, kirjeenvaihdon ja virrenveisuun ohella liikkeessä vaalittiin terveitä elämäntapoja, raittiutta ja siisteyttä.

Högmanin kirjeistä ei ole tiettävästi säilynyt kokonaisena kuin yksi. Kirjeen lisäksi Margareta Högmanin tunnettu tuotanto rajoittuu arkkivirteen *O Jumalan Karitza*, joka julkaistiin vuonna 1834 vailla tekijänimeä, kuten tapana oli. Myöhempi kirjahistoriallinen tutkimus on pitänyt todennäköisimpänä tekijänä Henrik Renqvistiä, joka on myös virren kustantaja, mutta Hökkä löytää vakuuttavia todisteita sille, että virsi olisi Margareta Högmanin.

Kirjan päättävässä *O Jumalan Karitza* -virren analyysissä paneudutaan muodoltaan poikkeavan virren sisältöön ja pohjateksteihin sekä vertaillaan virren eri painoasuja. Virsi on luonteeltaan korostuneen intertekstuaalinen laji, ja myös Högmanin virsi rakentuu tuuille liturgisille teksteille. Hökan mukaan se ”kantaa tekstissään valtavaa uskon perinnettä”. Virren sisältö ilmaisee ystäväliikkeen opinnäkemyksiä, ja teologisessa asennoitumisessaan se poikkeaa kansanpietististen virsien valtavirrasta.

Tuula Hökan tutkimus tarjoaa oivan esimerkin haasteista, jotka historiallisen lähdetiedon monikerroksisuus tutkijalle asettaa. Lähteiden analyttinen ja kriittinen uudelleenluenta tuo ilmi lähtökohtia, joista herännäisyyden historiaa on kirjoitettu, ja selittää aiempia ristiriitaisia tulkintoja Högmanin persoonasta ja toiminnasta ystäväliikkeessä. Teos tarjoaa mielenkiintoista luettavaa kirjoittamisen ja kirjasivistyksen historiasta, ja uuden, kansan kirjallisuuteen ja kirjoittamiseen keskittyvän näkökulman suomenkielisen kirjallisuuden varhaisvaiheisiin.

Eeva-Liisa Tiili valmistui Helsingin yliopistosta filosofian maisteriksi pääaineenaan kotimainen kirjallisuus keväällä 2008. Hänen pro gradu -tutkielmansa käsittelee Kaisa Juhantytären (1782–1856), noormarkkulaisen talonemännän virsien poetiikkaa.